

Seweryn Świączny

Wykonywanie władzy przez Kościół nad węzłem małżeńskim nieochrzczonych : zawiązki aktualnej normatywy w doktrynie na przestrzeni pierwszego tysiąclecia

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 43/3-4, 253-272

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. SEWERYN ŚWIACZNY

**WYKONYWANIE WŁADZY PRZEZ KOŚCIÓŁ
NAD WĘZŁEM MAŁŻENSKIM NIEOCHRZCZONYCH.
ZAWIĄZKI AKTUALNEJ NORMATYWY
W DOKTRYNIE NA PRZESTRZENI
PIERWSZEGO TYSIĄCLECIA**

Spis treści: Wstęp. 1. «Rada Apostoła». – 2. Opinie Ojców Kościoła i innych pisarzy chrześcijańskich od wieku II do XI – 2.1. Opinie nie wychodzące poza literalną interpretację rady Apostoła. 2.2. Opinie idące dalej niż literalna interpretacja rady Apostoła. – 3. Teksty synodów i soborów między wiekami IV i XI. – 4. Teksty papieskie. – Zakończenie.

Wstęp

Zarówno w Kodeksie Prawa Kanonicznego¹ jak i poza nim² istnieją normy, które dotyczą węzła małżeńskiego nieochrzczonych. Potwierdzają one tezę, że w niektórych wypadkach Kościół wykonyuje swoją władzę nad takim węzłem roszcząc sobie prawo do rozwiązania go lub stwierdzenia jego nieważności nawet wtedy gdy obie strony, które go tworzą są nieochrzczone i żadna z nich nie ma intencji przyjęcia tego sakramentu.

Aby zrozumieć aktualny moment dojrzałości doktrynalnej i praktykę pastoralną Kościoła dotyczącą węzła małżeńskiego nieochrzczonych, trzeba prześledzić cały proces tworzenia się norm

¹ Zob. Kanony 1141-1150.

² Zob. Sacra Congregatio pro Doctrina Fidei, *Instructio pro solutione matrimonii in favorem fidei (Ut notum)*. *Normae procedurales pro conficiendo processu dissolutionis vinculi matrimonialis in favorem fidei*, 1973.12.06, w: *Leges Ecclesiae post Codicem Iuris Canonici editae*, Ochoa, X., (ed), wol. 5, Roma 1980, kol. 6702-6703 i 6703-6705.

w swojej historycznej ewolucji. Począwszy od Pawła z Tarsu, który zrobił pierwszy krok w tej materii³, po nim, od drugiego wieku, pojawiają się pisma kanoniczno-liturgiczne, w których opisy rytów i przepisów moralnych zawierają pewne pryncypia małżeńskie również dotyczące związków, w których przynajmniej jedna ze stron jest nieochrzczona⁴.

Ojcowie Kościoła i inni pisarze na Zachodzie i Wschodzie wykorzystując swój geniusz, wiedzę teologiczną a także swoją funkcję pełnioną we wspólnocie chrześcijańskiej, przyczyniają się do modelowania doktryny małżeńskiej nie zapominając przy tym dać swoich rad tym, którzy żyją w małżeństwach w ówczesnym rozumieniu mieszanych (ochrzczony z nieochrzczonym). Ta doktryna nie wychodzi z ust prawników i nie pretenduje do tego, by być normą prawa. Kazania, listy, traktaty dogmatyczne i dzieła polemizujące przekazują pewien styl życia, postępowania moralnego i raczej nie należy wymagać od nich prawnego rygoru. Jednak ta literatura interesuje nas z powodu tego, że ideał życia, który proponuje, chociaż czasem był wypełniany w niedoskonałej formie, znacząco wpływał na praktykę i inspirował prawodawcę. Począwszy od epoki Karolingów, wiele fragmentów pism Ojców Kościoła zostaje zebranych w kolekcjach kanonicznych i w ten sposób „kanonizowane” stają się normą prawną⁵.

Chociaż co do tematu tego artykułu teksty nie są zbyt liczne, te które mamy, z pierwszego tysiąclecia chrześcijaństwa, są najstarszym istniejącym źródłem informacji. Dlatego warto zatrzymać się w tej epoce i zobaczyć jak się formowały pryncypia dotyczące małżeństw nieochrzczonych.

1. «Rada Apostoła»

Pierwsza ogólna dyspozycja odnosząca się do małżeństwa zawartego przez nieochrzczonych znajduje się w pierwszym liście św. Pawła Apostoła do Koryntian (7, 10-16):

³ Por. Navarrete, U., *Privilegio de la fe: Constituciones pastorales del siglo XVI. Evolución posterior de la práctica de la Iglesia en la disolución del matrimonio de infieles*, w: AA.VV., *El vínculo matrimonial. Divorcio o indisolubilidad?*, García Barberena, T., (red), Madrid 1978, s. 241.

⁴ Por. Gaudemet, J., *Le mariage en Occident. Les moeurs et le droit*, Paris 1987. Korzystamy z tłumaczenia na j. hiszpański dokonanego przez Barberán, M.-Trapero, F., *El matrimonio en Occidente*, Madrid 1993, s. 64.

⁵ Por. *Ibid.*, s. 65.

„10 Tym zaś, którzy trwają w związkach małżeńskich, nakazuję nie ja, lecz Pan: Zona niech nie odchodzi od swego męża! 11 Gdyby zaś odeszła, niech pozostanie samotną albo niech się pojedna ze swym mężem. Mąż również niech nie oddała żony. 12 Pozostałym zaś mówię ja, nie Pan: Jeśli, któryś z braci ma żonę niewierzącą i ta chce razem z nim mieszkać, niech jej nie odda! 13 Podobnie jeśli jakaś żona ma niewierzącego męża i ten chce razem z nią mieszkać, niech się z nim nie rozstaje! 14 Uświęca się bowiem mąż niewierzący dzięki swej żonie, podobnie jak świętość osiągnie niewierząca żona przez „brata”. W przeciwnym wypadku dzieci wasze byłyby nieczyste, teraz zaś są święte. 15 Lecz jeśliby strona niewierząca chciała odejść, niech odejdzie! Nie jest skępowany ani „brat”, ani „siostra” w tym wypadku. Albowiem do życia w pokoju powołał nas Bóg. 16 A skądże zresztą możesz wiedzieć, żono, że zbawisz twego męża? Albo czy jesteś pewien, mężu, że zbawisz swoją żonę?”⁶.

Ten tekst był w różny sposób interpretowany, ale do dzisiaj nie są jasne ani jednoznaczne opinie co do tego, czy słowa św. Pawła wprowadzają nowe prawo albo zasadę, jaka jest moc tego tekstu i w jaki sposób powinien on być wyjaśniany⁷.

Problem wysunięty w 1 Kor 7, 12-16 odpowiada kwestii nie wyjaśnionej przez Chrystusa. Po zakazie separacji małżonków, zna-

⁶ Oto tekst 1 Kor 7, 10-16 według edycji Nestle-Aland: «10 His autem, qui matrimonio iuncti sunt, praecipio, non ego sed Dominus, uxorem a viro non discedere 11 – quod si discesserit, maneat innupta aut viro suo reconcilietur – et virum uxorem non dimittere. 12 Ceteris autem ego dico, non Dominus: Si quis frater uxorem habet infidelem, et haec consentit habitare cum illo, non dimittat illam; 13 et si qua mulier habet virum infidelem, et hic consentit habitare cum illa, non dimittat virum. 14 Sanctificatus est enim vir infidelis in muliere, et sanctificata est mulier infidelis in fratre. Alioquin filii vestri immundi essent; nunc autem sancti sunt. 15. Quod si infidelis discedit, discedat. Non est enim servituti subiectus frater aut soror in eiusmodi; in pace autem vocavit nos Deus. 16 Quid enim scis, mulier, si virum salvum facies? Aut quid scis, vir, si mulierem salvam facies?» (Nestle, E.-Aland, K., *Novum Testamentum Graece et Latine*, ed. 26, Stuttgart 1984). Tekst polski zaczerpnięto z *Biblii Tysiąclecia*, wyd. IV, Poznań 1991.

⁷ Por. Oesterlé, G., *Privilège Paulin*, w «Dictionnaire de Droit Canonique», t. 7, Paris 1965, kol. 230; również López Alarcón, M., *La disolución del matrimonio en Derecho canónico y sus efectos civiles*, w: «Anales de la Universidad de Murcia – Derecho» 21 (1962-63), s. 115.

jąc z nauczania Jezusa naukę o nierozzerwalności małżeństwa, Apostoł uściśla, iż w wypadku ewentualnej separacji małżonkowie nie mogą zawrzeć nowego małżeństwa z innymi osobami (w. 10-11)⁸.

Następnie św. Paweł, w słowach „Pozostałym zaś mówię ja, nie Pan” (w. 12a), będąc świadomym, że wychodzi naprzeciw nowemu problemowi, który nie mógł zostać rozwiązany poprzez nauczanie Chrystusa, rozstrzyga go przy pomocy własnego autorytetu apostołskiego⁹. A mianowicie, małżeństwa, gdzie jedna ze stron jest ochrzczona¹⁰ nie powinny zostać rozwiązywane, jeżeli strona nieochrzczona godzi się na trwanie w związku (w. 12b-13). Aby powstrzymać ewentualny rozpad takich związków Apostoł odwołuje się do skutków uświęcających i ewangelizacyjnych współżycia małżeńskiego (w. 14 i 16), ponieważ świętość małżeństwa chrześcijańskiego nie tylko, że nie zostaje naruszona przez brak chrztu u współmałżonka, ale wręcz przeciwnie, małżonek chrześcijanin uświęca niechrześcijanina. Jak argument przywołuje niewątpliwą świętość dzieci zrodzonych z takiego małżeństwa (w. 14bc). Jednak wobec dokonanego faktu inicjatywy odejścia małżonka niechrześcijanina, druga strona, ta ochrzczona, nie musi czuć się skrępowana i powinna odzyskać pokój (w. 15)¹¹.

Z perspektywy egzegetycznej można stwierdzić, że nieskrępowanie i pokój, o których mówi Apostoł, nie zakłada ani rozwiązania węzła ani autoryzacji nowego małżeństwa, lecz to, iż małżonek ochrzczony jest wolny od całej odpowiedzialności co do konsekwencji, które może przynieść separacja w życiu drugiego małżonka. Także gdy weźmiemy pod uwagę bazę eschatologiczną nauczania św. Pawła, powinniśmy uznać, że nowe małżeństwo byłoby niekompatybilne z jego rozumieniem proble-

⁸ Por. Trevijano, R., *Matrimonio y divorcio en la Sagrada Escritura*, w: AA.VV., *El vínculo...*, dz. cyt., s. 53.

⁹ Mając na uwadze, że: «(...) l'Apostolo non può escludere il Signore da una promulgazione che egli fa del diritto divino» (Arendt, G., *La tradizione cattolica in favore del Privilegio Paolino nel coniuge infedele battezzato in una setta acattolica*, w: «Gregorianum» 4 (1923), s. 253).

¹⁰ Na to wskazywałoby przeciwstawienie «frater» albo «soror» – «infidel» (por. *Ibid.*, ss. 252-254).

¹¹ Por. Trevijano, R., *Matrimonio...*, dz. cyt., ss. 53-56.

mu¹². Również nie możemy powiedzieć, że Apostoł narzucał odseparowanie się od małżonka «niewierzącego», jeżeli już to raczej wyrażał na nie zgodę¹³.

Na bazie «rady Apostoła», poprzez Tradycję, praktykę oraz doktrynę teologiczną i kanoniczną, wypracowano obecną konfigurację tak zwanego «przywileju pawłowego»: możliwość rozwiązania małżeństwa dwóch nieochrzczonych na korzyść wiary tego, który przyjmuje chrzest¹⁴.

W następnym punkcie chcemy przedstawić pierwsze świadectwa i komentarze Ojców Kościoła i innych pisarzy chrześcijańskich dotyczące naszego tematu.

2. Opinie Ojców Kościoła i innych pisarzy chrześcijańskich od wieku II do XI

Pierwsi pisarze chrześcijańscy, którzy w większości wypadków, byli jednocześnie odpowiedzialnymi za wspólnoty chrześcijańskie, dają pewne rady dotyczące życia małżeńskiego. Wypracowują w ten sposób

¹² Wielu egzegetów właśnie w taki sposób interpretuje tekst 1 Kor 7, 12-16: «The historical and literary context of the passage in which usually is seen the promulgation of this privilege suggest rather a simple separation of bodies» (Dulau, P., *The Pauline Privilege is it Promulgated in the First Epistle to the Corinthians?*, w: «The Catholic Biblical Quarterly» 13 (1951) nr 4, s. 152). «Die Freiheit, die Paulus damit zugesteht (Vs 15b), ist nicht die Freiheit zu einer anderen Ehe, sondern die Entbindung vom »sklavischen« Gehorsam gegenüber dem Scheidungsverbot Jesu (Mk 10, 9 par.)» (Haacker, K., *Ehescheidung und Wiederverheiratung im Neuen Testament*, w: «Theologische Quartalschrift» 151 (1971), s. 36). Tę samą linię interpretacji prezentują: Greeven, H., *Ehe nach dem Neuen Testament*, w: «New Testament Studies» 15 (1968-1969), ss. 365-388; Elliot, J.K., Paul's teaching on marriage in I Corinthians: some problems considered, w: «New Testament Studies» 19 (1972-1973), ss. 219-225; Schneider, G., *Jesu Wort über die Ehescheidung in der Überlieferung des Neuen Testaments*, w: «Trierer Theologische Zeitschrift» 80 (1971), ss. 65-87; Margot, J.C., *L'indissolubilité du mariage selon le Nouveau Testament*, w: «Revue de Théologie et de Philosophie» 17 (1967), ss. 391-403.

¹³ Por. Gaudemet, J., *El matrimonio...*, dz. cyt., s. 83; García Barriuso, P., *Disolución posible de matrimonios meramente legítimos ante el Derecho canónico*, w: «Revista Española de Derecho Canónico» 16 (1961), s. 471; Silvestrelli, A., *Scioglimento del matrimonio in favorem fidei*, w: AA.VV., *I procedimenti speciali nel diritto canonico*, Città del Vaticano 1992, s. 180.

¹⁴ Por. Fornés, J., *La regulación canónica de la disolución del matrimonio en el Código de 1983*, w: «Ius Canonicum» 66 (1993), s. 620; Id., *Comentario al canon 1149*, w: AA.VV., *Comentario exegético al Código de Derecho canónico*, Marzoa, A.-Miras, J.-Rodríguez Ocaña, R., (red.), Pamplona 1996, s. 1554; Girotti, G., *La procedura per lo scioglimento del matrimonio nella fattispecie del 'privilegio paolino'*, w: *I procedimenti...*, dz. cyt., s. 161.

nową doktrynę związku małżeńskiego. W społeczności, w której żyją, bardzo częstymi są wypadki, gdzie jeden z małżonków nawraca się, ponieważ ewangelizacja powoli obejmuje coraz większą ilość ludzi¹⁵. Zatem jest czymś zrozumiałym, że w pismach związanych z małżeństwem odnajdujemy interpretacje «rady Apostoła», a czasami pewne świadectwa jej zastosowania. Jednak, jak zobaczymy, wyniknęły pewne problemy. Pytano: Jak rozumieć „odejście” niechrześcijanina i „nieskrępowanie” ochrzczonego? Czy kiedy nieochrzczony odchodzi, strona, która przyjęła chrzest i chcąc nie chcąc godzi się z faktem odejścia współmałżonka, może zawrzeć nowy związek? Czy sam chrześcijanin może być tym, który po chrzcie podejmuje inicjatywę odejścia? Czy ewentualnie byłyby jakieś powody usprawiedliwiające tę inicjatywę ochrzczonego? Czy wreszcie, po pozostawieniu strony, która nie przyjęła chrztu, chrześcijanin może zawrzeć ponowne małżeństwo? Zobaczymy, jak radzili sobie pisarze pierwszego tysiąclecia z tymi pytaniami.

2.1. Opinie nie wychodzące poza literalną interpretację rady Apostoła

Pierwsza, liczna grupa autorów, wśród których znajduje się wielu Ojców Kościoła, przynajmniej pokrótce komentujących tekst 1 Kor 7, 10-16, dosyć ostrożnie podeszła do rady Apostoła. Przeważa u nich literalna interpretacja słów Apostoła, zgodna z eschatologicznym duchem jego nauczania. Już w Pasterzu Hermasa, dzieła napisanego między końcem wieku I a pierwszą połową wieku II¹⁶, w jego drugiej części, odnajdujemy ustęp mówiący najpierw o czystości i nierozdzielności małżeństwa, a później o dwóch małżonkach¹⁷. Jeden z nich nadużywa małżeństwa na podobieństwo poganina. Drugiemu małżonkowi zaleca się separację co do łoża. Chociaż trudno jest konkludować, że autor robi jakąś aluzję do tekstu św. Pawła, możemy stwierdzić, że przypadek ten przynajmniej przypomina ten z 1 Kor 7, 15¹⁸.

¹⁵ Por. Gaudemet, J., *El matrimonio...*, dz. cyt., s. 69.

¹⁶ Por. Trevijano, R., *Patrología*, Madrid 1994, ss. 40-45.

¹⁷ Mandatum 4, 1, 9-10: «9. Non solum, inquit, adulterium est, si quis carnem suam coinquinat, sed etiam quicumque similia facit ac gentiles, adulter est. Itaque si quis in eiusmodi actibus permanet neque paenitentiam agit, abstine ab eo neque convive cum eo; sin autem, et tu particeps es peccati eius. 10. Propterea vobis praeceptum est, ut vobiscum maneatis, sive vir sive mulier; potest enim in eiusmodi rebus paenitentia esse» (*Patres Apostolici*, ed. 2, Funk, F.X., (red), wol. 1, Tubingae 1901, s. 477).

¹⁸ Por. Arendt, G., *La tradizione...*, dz. cyt., s. 259.

Święty Justyn, który między 145 i 155 rokiem pisze Apologię I, a nieco później, przy okazji męczeństwa w Rzymie trzech chrześcijan, Apologię II¹⁹, w tym ostatnim dziele pośrednio nawiązuje do tekstu św. Pawła. Opowiada przypadek kobiety nawróconej, która czyni wysiłki aby nawrócić także swojego męża poganina. Wobec uporczywości i jego ekscesów decyduje się na odejście²⁰. Zatem, możemy założyć, że chrześcijanie w połowie II wieku znali «radę Apostoła». W przypadku niemożności życia ze swoim małżonkiem według nauki Chrystusa, chrześcijaninowi pozwalano na separację²¹.

Pierwszym autorem, który wprost komentuje tekst 1 Kor 7, 12-14²² jest Tertulian (ur. ok. 155 w Kartaginie)²³. W *Ad uxorem*²⁴, piśmie, które rozpoczyna trylogię na temat ponownych małżeństw i ukazuje

¹⁹ Por. Trevijano, R., *Patrologia*, dz. cyt., ss. 106-113.

²⁰ Iustinus, *Apologia secunda pro christianis*, n. 2: «Mulier quaedam cum viro degebat intemperanti, intemperans et ipsa prius; sed postquam Christi doctrinam cognovit, ipsa ad meliorem frugem se recepit, ac viro ut similiter sese colligeret persuadere conata est, Christianam illi doctrinam exponens, et futura his, qui libidinose ac praeter rectam rationem vixerint, in aeterno igne supplicia denuntians. Verum ille in iisdem flagitiis permanens, facis suis alienavit a se uxoris animum. Impium enim esse mulier existimans cum eo deinceps viro, qui praeter naturae legem, praeterque ius undecunque voluptatis vias exquireret, tori consortio iungi, discedere a coniugio voluit. Sed suorum auctoritatem reverita, qui suadebant ut adhuc maneret, ac maritum tandem aliquando spem mutationis allaturum dicebant; vim fecit ipsa sibi ut maneret. At postquam illus vir Alexandriam profectus, peiora facere nuntiatum est, verita illa ne inique et impie factorum particeps fieret, si in coniugio maneret, victusque ac tori consors esset, misso eo, quod vocatis, repudio, discessit» (PG 1, kol. 443).

²¹ Por. Arendt, G., *La tradizione...*, dz. cyt., s. 261.

²² Por. Oesterlé, G., *Privilege...*, dz. cyt., kol. 231.

²³ Por. Vidal Manzanares, C., *Diccionario de patristica*, Estella 1993, ss. 188-189.

²⁴ Tertullianus, *Ad uxorem*, l. 2, cap. 2: «Igitur cum quaedam istis diebus nuptias suas de Ecclesia tolleret, id est, gentili coniungeretur, idque ab aliis retro factum recorderar, miratus aut ipsarum petulantiam aut consiliariorum praevaricationem, quod nulla scriptura eius facti licentiam profert. Numquid, inquam, de illo capitulo sibi blandiuntur primae ad Corinthios (I Cor. VII, 12-14), ubi scriptum est: (...). Hanc monitionem fors de fidelibus iunctis simpliciter intelligendo putent etiam infidelibus nubere licere. Qui ita interpretatur, absit ut sciens se circumscribat! Caeterum manifestum est scripturam istam eos fideles designare, qui in matrimonio gentili inventi a Dei gratia fuerint, secundum verba ipsa: *Si quis, inquit, fidelis uxorem habet infidellem*. Non dicit: 'uxorem ducit infidelem'. Ostendit iam in matrimonio argement mulieris infidelis, mox gratia Dei conversum, perseverare, cum uxore debere, scilicet propterea, ne quis fidem consecutus putaret sibi devotendum esse ab aliena iam ex extranea quodammodo femina. Adeo et rationem subiicit, in pace nos vocari a Domino, et posse infidelem a fideli per usum matrimonii lucriferi. Ipsa etiam clausula hoc ita intelligendum esse confirmat, *ut quisque, ait, vocatur a Domino ita perseveret*. Vocatur autem gentiles, opinor, non fideles» (PL 1, kol. 1403-1404).

ewolucję autora w kierunku montanizmu²⁵, po potępieniu praktyki małżeństw mieszanych – ochrzczony z nieochrzczonym – wyjaśnia, że rada św. Pawła nie usprawiedliwia takich praktyk i odnosi się raczej do poganina, który po swoim nawróceniu żyje w małżeństwie ze swoim nieochrzczonym małżonkiem. Według Tertuliana, powinien kontynuować życie w tym związku. Strona nieochrzczona powinna starać się, aby ta, która przyjęła wiarę nie była zmuszona do odejścia²⁶.

Nieco później, bo w IV wieku, spotykamy komentarz św. Ambrożego, biskupa Mediolanu²⁷. W komentarzu egzegetycznym do Ewangelii św. Łukasza nawiązuje dwa razy do 1 Kor 7, 15²⁸. Pierwszy raz, po porównaniu dwóch tekstów, jednego z Ewangelii i drugiego, wspomnianego wyżej, z listu św. Pawła, stwierdza, że nie każde małżeństwo pochodzi od Boga. Zatem, tylko między chrześcijanami, małżeństwo, które jest *a Deo*, jest nierozzerwalne²⁹. To pierwsze tego typu stwierdzenie na temat małżeństwa naturalnego jako takiego. Nie świadczy to jednak o tym, że Ambroży uważał, że po rozerwaniu związku można zawrzeć następny, ponieważ w innych tekstach mówi, iż rada Apostoła została dana ze względu na konieczność rzeczy – nieochrzczony opuszcza ochrzczonego – aby uniknąć większego zła i zdjąć całą odpowiedzialność z opuszczonego małżonka chrześcijanina³⁰. W księdze

²⁵ Por. Trevijano, R., *Patrología*, dz. cyt., s. 124.

²⁶ Por. Oesterlé, G., *Privilege...*, dz. cyt., kol. 231.

²⁷ Por. Trevijano, R., *Patrología*, dz. cyt., ss. 232-235.

²⁸ Ambrosius, *Expositio Evangelii secundum Lucam*, l. 7: «*Omnis qui dimittit (...). Prius dicendum arbitror de lege coniugii, ut postea de prohibendo divortio disputemus. Quidam enim putant omne coniugium a Deo esse, maxime quia scriptum est: Quae Deus coniunxit, homo non separet. Ergo si omne coniugium a Deo est, omne coniugium non licet solvi. Et quomodo Apostolus dixit: Quod si infidelis discedit, discedat? In quo et mirabiliter noluit apud Christianos causam residere divortii, et ostendi non a Deo omne coniugium; neque enim Christianae gentilibus Dei iudicio copulantur, cum lex prohibeat*» (PL 15, kol. 1855); Id, *Expositio...*, dz. cyt.: «*Ergo qui dimittit uxorem, carnem suam scindit, dividit corpus. Ostendit autem hic locus, quae propter fragilitatem humanam scripta sunt, non a Deo scripta. Unde et Apostolus: Denuntio, inquit non ego, sed Dominus, uxorem a viro non discedere. Et infra: Caeteris, inquit ego dico, non Dominus: si quis frater infidelem habet uxorem, et relinquat eam. Itaque ubi est impar coniugium, lex Dei non est. Et addidit: Quod si infidelis discedit, discedat. Simul idem Apostolus negavit legis esse divinae, ut coniugium quaecumque solvatur, nec ipse praecepit, nec dedit deserenti auctoritatem, sed culpam abstulit destituto. Haec moraliter*» (PL 15, kol. 1857-1858).

²⁹ Por. Tobón Mejía, A., *Disolución de matrimonios no sacramentales por la potestad ministerial del Romano Pontífice*, Bogotá 1963, s. 14.

³⁰ Por. Arendt, G., *La tradizione...*, dz. cyt., s. 267.

De officiis, św. Ambroży, deklaruje, że chrzest znosi winę ochrzczonego, a dlatego, że w małżeństwie nie ma winy, lecz prawo, chrzest nie może uchylić prawa³¹.

Niektórzy autorzy, szukając argumentów za rozwiązaniem małżeństwa nieochrzczonych i nierozzerwalnością małżeństwa ochrzczonych, powołują się również na księgę *De Abraham*³². Św. Ambroży mówi w niej o cudzołóstwie i wydaje się przesadą nadawanie temu tekstowi innego sensu niż nadany przez samego autora³³.

W podobnym duchu wypowiada się św. Bazyli, biskup Cezarei i metropolita Kapadocji, zmarły w 379 roku³⁴. W jednym z ponad 300 listów, które napisał mówi, że nikt nie nakazał kobiecie odejścia od męża nieochrzczonego, lecz raczej powinna ona przy nim pozostać, ponieważ – tu cytuje św. Pawła (1 Kor 7,16) – zawsze istnieje możliwość, że mąż się nawróci³⁵.

Święty Jan Chryzostom, sławny retor i doskonały egzegeta (+407)³⁶, w jednej ze swoich homilii³⁷ interpretuje «radę pawłową» w sensie rozerwania węzła, ale nie stwierdza z wystarczającą jasnością czy to rozerwanie jest trwałe i czy daje prawo do ponownego zawarcia małżeństwa. Raczej trzeba by odpowiedzieć negatywnie na te pytania, ponieważ autor, w tej samej homilii zauważa, że separacja małżonków, ochrzczonego i nieochrzczonego, nie jest usprawiedliwiona wobec Kościoła, chyba że wcześniej zaistnieje jakaś przy-

³¹ Ambrosius, *De Officiis Ministrorum*, l. 1, cap. 50: «Sed intelligere debemus quia baptismo culpa dimitti potest, lex aboleri non potest. In coniugio non culpa, sed lex est. Quod culpae est igitur in baptismate relaxatur: quod legis est in coniugio non solvitur. Quomodo autem potest hortator esse viduitatis qui ipse coniugia frequentaverit?» (PL 16, kol. 104). Ten fragment cytuje Graćjan, por. D. 26, c. 4. Por. również komentarz Oesterlé, G., *Privilège...*, dz. cyt., kol. 231.

³² Por. Ambrosius, *De Abraham*, l. 1, cap. 4 i cap. 9 (PL 14, kol. 450-456 i 472-478).

³³ «Pour S. Ambroise les mariages entre chrétiens no sont aucunement susceptibles de dispense quant au lien; quant à la dissolution du lien existant entre deux infidèles, on ne peut alléguer aucune interdiction ni du droit naturel ni du droit divin positif (l. 1, *De Abraham*, c. 4)» (Oesterlé, G., *Privilège...*, dz. cyt., kol. 231).

³⁴ Por. Trevijano, R., *Patrología*, dz. cyt., ss. 191-194.

³⁵ Basilius, *Epistolarum classis secunda*, epistola 188, 9: «(...) Ab infideli viro non iussa est mulier separari, sed propter eventum incertum remanere *Quid enim scis, mulier, an virum salvum sis factura?*» (PG 32, kol. 678).

³⁶ Trevijano, R., *Patrología*, dz. cyt., ss. 215-223.

³⁷ Ioannes Chrysostomus, *Argumentum Epistolae Primae ad Corinthios, Homilia XIX*, n. 3: «*Quid sibi vult autem illud: Infidelis si discedit aut separatur? Verbi gratia si te iubet sacrificare aut sociam impietatis esse propter connubium, vel discedere; melius est dirumpi connubium, quam piam religionem*» (PG 61, kol. 155).

czyna. Wydaje się więc nie do pomyślenia, żeby doszukiwać się u Jana Chryzostoma przyzwolenia na ponowny związek dla chrześcijanina żyjącego w separacji ze swym małżonkiem nieochrzczonym³⁸.

Tę samą linię interpretacji prezentuje św. Augustyn, biskup Hippony (+430)³⁹. W swoich, różnorodnych pismach, szeroko rozważa naturę zasady, iż małżonek ochrzczony nie powinien opuszczać małżonka nie ochrzczonego i wprost zabrania zawarcia nowego związku w przypadku gdy chrześcijanin zdecydowałby się na pozostawienie niechrześcijanina⁴⁰. Nie rozważa z wystarczającą uwagą typowego przypadku rady pawłowej, to znaczy, że to właśnie małżonek nieochrzczony podejmuje inicjatywę odejścia. Również niedostatecznie wyjaśnia w jakim sensie należałoby rozumieć taką separację⁴¹.

Jeszcze bardziej rygorystyczną postawę przyjmuje, św. Hieronim (+420)⁴². Zabrania oddalenia małżonka nieochrzczonego. Jeżeli ten ostatni oddaliłby małżonka chrześcijanina, ten powinien to zaakceptować, wolać kontynuować życie z Bogiem, bardziej niż ze

³⁸ Por. Ioannes Chrysostomus, *Argumentum...*, dz. cyt., n. 3: «Quomodo illa uxor, quae ipsum prius dedecore affecit, at alteri se dedit iuraque matrimonii abolevit, iniuria affectum revocare poterit; cum maxime ille quasi peregrinus maneat? Praeterea autem post fornicationem maritus non est ultra maritus: hic autem mulier, licet idola colat, viri ius non admittit. Nec sine causa cum infideli habitat, sed ipso volente: ideoque dixit: *Et ipse consentit habitare cum illa*. Quidem enim, quaeso, detrimenti fuerit, cum ea que ad religionem spectant integra maneant, et de infideli bona spes sit, si iam sunt coniugati maneant, nec superflui belli occasio inducatur? Neque enim hic loquitur de iis qui nondum iuncti sunt, sed coniugatis. Non enim dixit: 'Si quis velit accipere infidelem' sed *Si quis habet infidelem*; id est, si quis postquam connubio iunctus fuerit, accipiat verbum pie religionis; deinde pars altera manserit in infidelitate, velitque tamen una habitare, ne separatur (...)» (PG 61, kol. 155).

³⁹ Por. Trevijano, R., *Patrologia*, dz. cyt., ss. 249-259.

⁴⁰ Por. Augustinus, *De coniugis adulterinis ad Pollentium*, l. 1, cap. 13: «Tibi autem videtur autem infideles quoque dimitti a fidelibus non licere, quia hoc vetat Apostolus: cum ego dicam licere, quia hoc non vetat Dominus; non tamen expedire, quia hoc ne fiat, monet Apostolus: qui reddit etiam rationem cur fieri non expediat, quamvis liceat (PL 40, kol. 459); to samo mówi w rozdziałach: 14, 17, 18, 19, 21, 25 (PL 40, kol. 459 nn.); Id., *De sermone Domini in monte*, l. 1, cap. 16: «*Si quis frater habet uxorem infidelem (...), et si qua mulier habet virum infidelem (...). Iubetur mulier a viro non discedere; quod si discesserit, manere inuictam aut viro suo reconciliari, aliter ergo non licet facere*» (PL 34, kol. 1252); Id., *De diversis questionibus LXXXIII*, q. 83 (PL 40, kol. 100); Id., *De fide et operibus*, cap. 16 (PL 40, kol. 216); Id., *De bono coniugali*, cap. 7 (PL 40, kol. 378); Id., *De nuptiis et concupiscentia*, l. 1, cap. 10, mówi tam o nierozzerwalności małżeństwa (PL 44, kol. 419-420); Id., *Epistola ad Hilarium*, cap. 4 (PL 33, kol. 689).

⁴¹ Por. Navarrete., U., *Privilegio...*, dz. cyt., s. 243.

⁴² Por. Trevijano, R., *Patrologia*, dz. cyt., ss. 240-247; Vidal Manzanares, C., *Diccionario...*, dz. cyt., ss. 124-125.

swoim małżonkiem. Nie wydaje się możliwe, aby Hieronim brał pod uwagę możliwość kontynuowania „życia z Bogiem” w ponownym małżeństwie. Ten sam autor zabrania także wiernym zawierania związków z poganami⁴³.

Niewiele różnią się w swoich opiniach następni autorzy. Św. Cyryl, biskup Aleksandrii (+ 444)⁴⁴, przekazuje nam komentarz tekstu pawłowego, ale chociaż zaznacza niewinność małżonka ochrzczonego wobec opuszczenia go przez poganina, jednak nie mówi co dzieje się z jego małżeństwem i czy strona opuszczona może zawrzeć powtórny związek⁴⁵. Teodoret, biskup Cyru (+ 458)⁴⁶, interpretując tekst 1 Kor 7, 12-16, stwierdza, że w przypadku gdy małżonek nieochrzczony odchodzi, chrześcijanin jest wolny od nagany czy zarzutów⁴⁷. Św. Jan Damascyński, (nie znamy ani daty jego urodzin ani śmierci, żył prawdopodobnie w VIII w.)⁴⁸, w kilku zdaniach formułuje swoją opinię co do «rady Apostoła». Kiedy poganin zmusza chrześcijanina do składania ofiar, przyłączenia się do swej bezbożności lub do opuszczenia go, lepiej aby chrześcijanin *divortium facias nuptiarum, quam pietatis*⁴⁹. Kolejny autor wypowiadający swoje zdanie w kwestii rozwiązania małżeństwa to Hinkmar z Reims. Był arcybiskupem Reims w latach 860-870 i doradcą Karola II «Łysego». W czasie walki o potwierdzenie

⁴³ Hieronymus, *Commentarius in Epistolam I ad Corinthios*, cap. 7: «*Si quis frater uxorem habet infidelem, etc. Si quis solus crediderit e duobus: non enim dixit, si quis ducit, sed, si quis habet infidelem. Sanctificatus est enim vir infidelis, etc. (...) item ideo vir et uxor invicem sanctificatur: quia ex traditione Dei, sanctae sunt nuptiae. Quod si infidelis discedit, discedat. Maritus enim vel uxor non sunt Domino praeferendi. In pacem autem vocavit vos Deus. Caeterum non ad dissidium sumus vocati: ultro ergo discedere non debemus*» (PL 30, kol. 736-737).

⁴⁴ Por. Trevijano, R., *Patrologia*, dz. cyt., s. 223; Vidal Manzanares, C., *Diccionario...*, dz. cyt., ss. 63-64.

⁴⁵ Cyrillus, *Explanatio in epistolam I ad Corinthios*: «*Quod si infidelis discedit, discedat, inquit; in his frater vel soror non obligatur. Discedat, si ita placet, a sanctificante maculosus, sententiae suae fructum referens in huiusmodi re detrimentum. Caret autem omni culpa, qui divina mandata sequitur, siquidem obedientia eius a communi nostro Servatore Christo commendabitur*» (PG 74, kol. 875).

⁴⁶ Por. Vidal Manzanares, C., *Diccionario...*, dz. cyt., ss. 185-186.

⁴⁷ Theodoretus, *Interpretatio primae epistolae ad Corinthios*, cap. 7, v. 15: «*Quod si infidelis (...). Pars, inquit, quae credit ne det occasionem divortio. Sin autem pars quae aegra est velit discedere, tu innocens es, et liber a reprehensione*» (PG 82, kol. 278).

⁴⁸ Por. Bardenhewer, O., *Patrologia*, Barcelona 1910, s. 600.

⁴⁹ Ioannes Damascenus, *In epistolam primam ad Corinthios*, cap. 7, v. 15: «*Vide licet, si propter coniugium iubet te sacrificare sociamve impietatis fieri, aut discedere, satius est, ut divortium facias nuptiarum, quam pietatis*» (PG 95, kol. 623).

nierozerwalności małżeństwa prowadzonej przez kolejnych papieży, synody i kapituły w wieku IX, Hinkmar w swoich traktatach bronił tegoż przymiotu małżeństwa⁵⁰. Przy czym, uważa, że jeżeli strona nieochrzczona nie chce w sposób pokojowy zamieszkiwać ze stroną ochrzczoneą, węzeł małżeński zostaje rozerwany. Jednak trudno stwierdzić czy zdaniem Hinkmara, chrześcijanin może zawrzeć nowy związek⁵¹. Ekumeniusz, który prawdopodobnie był biskupem Tricca w Tesalii pod koniec wieku X⁵², w swoich pismach zostawił nam opinię podobną do wypowiedzianej przez poprzedniego autora. Uważał, że wobec złego zachowania niechrześcijanina, mąż chrześcijanin lub żona chrześcijanka nie ma tego samego obowiązku, który mają chrześcijanie między sobą. Według niego, lepiej jest rozwiązać małżeństwo niż wiarę⁵³. Teofilakt, bułgarski biskup z wieku XI⁵⁴, powtarza w jeszcze krótszej formie komentarz Ekumeniusza, stwierdzając, że lepiej jest rozwiązać małżeństwo niż pobożność⁵⁵.

2.2. Opinie idące dalej niż literalna interpretacja rady Apostoła

W pierwszym tysiącleciu chrześcijaństwa odnajdujemy niewiele opinii na temat rady Apostoła, które odbiegają od interpretacji interesującego nas tekstu pawłowego, dokonanej przez większość pisarzy. Udało nam się odnaleźć tylko dwie. Najbardziej zagadkowym autorem jest niejaki Ambrozjaster. W zasadzie jest to autor anonimowy, umownie tylko zwany «Ambrozjasterem». Napisał on komentarz do Listów św. Pawła. Długo uważano, że jego autorem był św. Ambroży. Niektóre z jego rękopisów przypisywano św. Hilaremu, a inne istniały bez żadnego imienia. Dzisiaj wiemy, że Ambrozjaster żył i pisał w Rzymie,

⁵⁰ Wydaje się ważną informacją, że w czasach Hinkmara rozwijała się świadomość kompetencji jurysdykcyjnej Kościoła. Hinkmar sugeruje aby biskupi rozpatrywali prośby o separację. Według jego opinii separacja powinna być stwierdzana przez władzę kościelną, a oddalenie albo rozwód nie powinny być wynikiem woli małżonków, por. Gaudemet, J., *El matrimonio...*, dz. cyt., ss. 142-153.

⁵¹ Hincmarus, *De divortio Lotharii regis et Tetbergae reginae*, interrogatio 21: «Fit et interdum causa non contemnenda interveniente, quod erat illicitum licitum, cum legaliter initum coniugium dissolvi permittitur causa infidelitatis» (PL 125, kol. 732).

⁵² Por. Arendt, G., *La tradizione...*, dz. cyt., s. 340.

⁵³ Aecumenius, *Commentarius in epistolam I ad Corinthios*, cap.7, v. 14 i 15: «Non habet, inquit, fidelis maritus aut uxor cum infidelibus eam necessitatem quae imminet ei cum fidelibus» (PG 118, kol. 731).

⁵⁴ Por. Navarrete, U., *Privilegio*, dz. cyt., s. 245; Arendt, G., *La tradizione...*, dz. cyt., s. 342.

⁵⁵ Theophilactus, *Epistolae primae divi Pauli ad Corinthios expositio*, cap. 7, v. 15: «Satis enim est connubium solvere quam pietatem» (PG 124, kol. 646).

pod koniec IV wieku, w czasach papieża Damazego⁵⁶. Jest pierwszym autorem, który rozumie odejście strony nieochrzczonej (1 Kor 7, 12 nn.) w sensie rozerwania węzła, z możliwością drugiego małżeństwa. Potwierdza jednocześnie nierozzerwalność małżeństwa ochrzczonych, które jest ratum⁵⁷. Jego interpretacja, uczyniona jednoznacznie zawiera załączek fundamentów teologicznych, które rozpoczną ewolucję doktryny i praktyki Kościoła co do małżeństw osób nieochrzczonych⁵⁸. Wyrażenie *contumelia Creatoris*, która według Ambrozjastera, rozwiązuje węzeł, definitywnie przejdzie do normatywy kanonicznej⁵⁹.

Inny autor, św. Teodor, od roku 668 aż do daty swojej śmierci w roku 690, biskup Canterbury⁶⁰, w swoim dziele *Poenitentiale*⁶¹,

⁵⁶ Por. Vidal Manzanares, C., *Diccionario...*, dz. cyt., s. 22; Chaussegros De Léry, L., *Le Privilège de la Foi*, Montréal 1938, s. 15. Souter, A., *A Study of Ambrosiaster*, w *Texts and Studies*, Armitage Robinson, J., (ed) wol. 7, nr 4, Cambridge 1905 (przedruk Nendeln/Liechtenstein 1967), s. 6.

⁵⁷ Ambrosiaster, *Commentaria in XII Epistolas Beati Pauli. In Epistolam B. Pauli ad Corinthios Primam*, cap. 6, v. 15: «*Quod si infidelis discedit, discedat. Propositum religionis custodit, praecipiendo ne Christiani relinquunt coniugia: sed si infidelis odio Dei discedit, fidelis non erit reus dissoluti matrimonii; maior enim causa Dei est quam matrimonii. Non est enim frater aut soror servituti subiectus in huiusmodi. Hoc est non debetur reverentia coniugii ei qui horret auctorem coniugii; non enim ratum est matrimonium, quod sine Dei devotione est, ac per hoc non est peccatum ei qui dimittitur propter Deum, si alii se iunxerit. Contumelia enim Creatoris solvit ius matrimonii circa eum qui relinquitur, ne accusetur alii copulatus. Infidelis autem discedens, et in Deum et in matrimonium peccare dignoscitur, quia noluit sub Dei devotione habere coniugium. Itaque non est ei fides servanda coniugii, quia ideo recessit ne audiret auctorem esse Christianorum Deum coniugii» (PL 17, kol. 231). Ten komentarz przypisywano św. Ambrozemu (w edycji Migne znajduje się między tekstami tego właśnie autora), ale Erazm odkrył błąd i po wieku XVI wskazuje się Ambrozjastera jako autora komentarzy trzytnastu listów św. Pawła, por. Bardy, G., *Ambrosiaster*, w *Supplément au Dictionnaire de la Bible*, t. 1., Paris 1928, kol. 225; por. również *Admonitio*, PL 17, kol. 41-48.*

⁵⁸ Navarrete, U., *Privilegio...*, dz. cyt., ss. 243-244.

⁵⁹ Por. C. 28, q. 2, c. 2 (Gracjan przypisuje ten tekst św. Grzegorzowi); X. 4, 19, 8; CIC 1917, kan. 1121 §1, 2; CIC 1983, kan. 1143 §2.

⁶⁰ Por. Chaussegros De Léry, L., *Le Privilège...*, dz. cyt., s. 19.

⁶¹ Theodorus, *Poenitentiale, XII. De questionibus coniugiorum*: «17. Si quis dimiserit gentilis gentilem uxorem, post baptismum in potestate eius erit habere eam vel non habere. 18. Simili modo, si unus eorum baptizatus erit, alter gentilis, sicut Apostolus dicit: *Infidelis si discedit, discedat*. Ergo si cuius uxor est infidelis et gentilis et non potest converti, dimittatur» (Schmitz, H.J., *Die Bussbücher und die Bussdisciplin der Kirche*, Graz 1958, wol. 1, s. 546 i wol. 2, s. 577; również, PL 99, kol. 934). „*Poenitentiale*” jest cytowane przez Gracjana: C. 28, q. 1, c. 2-3; Burchardus, *Decretorum*, l. 9, caps. 59 i 60 (PL 140, kol. 825); i Ivo, *Decretum. Pars octava*, caps. 195 i 196 (PL 161, kol. 625); Id., *Panormia*, l. 6, cap. 97 (PL 161, kol. 1265). Wszyscy ci autorzy przypisują kanony Teodora papieżowi Eutykianowi (275-283).

oprócz potwierdzenia «rady pawłowej», rozważa dwie hipotezy nieobecne w tekście listu do Koryntian. Mówi o poganinie, który odchodzi od swojej żony również nieochrzczonej i potem się chrzci. W tym wypadku, chrześcijanin jest wolny aby wziąć ją za żonę albo nie⁶². Mówi również o innym przypadku: jeżeli ktoś miałby żonę nieochrzczonej, która nie chciałaby się nawrócić, mógłby ją oddać⁶³.

3. Teksty synodów i soborów między wiekami IV i XI

Razem z komentarzami, które robili pisarze chrześcijańscy szukając zastosowania «rady Apostoła», pojawiały się pewne rozwiązania dawane przez sobory i synody. Jest oczywiste, że w epoce formowania się chrześcijaństwa pierwsze sobory czy synody, nie usiłowały wypracować całościowego obrazu chrześcijańskiego prawa małżeńskiego. Ograniczały się tylko do ustanowienia norm dotyczących określonych tematów⁶⁴. I w ten sposób w tej młodej, acz oficjalnej normatywie Kościoła, z jednej strony, spotykamy się z potwierdzeniem doktryny zaproponowanej przez interpretatorów, a z drugiej strony, ukazują się pewne rozwiązania synodalne, które nie zgadzają się ani z «radą Apostoła», ani z jej wyjaśnieniem danym przez pisarzy. Zastanawiający jest jednak fakt, że żaden z synodów nie odwołuje się do rozwiązania Ambrozjastera. W większości, to co proponują synody albo sobory w kwestii małżeństw nieochrzczonych ma charakter partykularny, nawiązujący do specyficznej sytuacji danej wspólnoty. W odnalezionych przez nas dokumentach, na pierwszy plan wysuwa się kwestia małżeństw między ochrzczonej i nieochrzczonej, w tym kategoryczne potępienie jakichkolwiek związków z Żydami. I tak synod w Elwirze (305), w kanonach 15 i 16 kwestionuje małżeństwa między ochrzczonej i nieochrzczonej. Nie wypowiedza się, jednak czy są one ważne

⁶² Navarrete uważa, że jest to interpretacja laksystyczna tekstu pawłowego, dlatego że jak mówi: „(...) parece ponerse como única condición para adquirir el derecho al divorcio, el simple hecho del bautismo” (Navarrete, U., *Privilegio...*, dz. cyt., s. 244). Ta opinia wydaje się nam zbyt śmiała, ponieważ Teodor daje przykład nieochrzczonej, który rozwodzi się przed przyjęciem chrztu.

⁶³ Kanony Teodora powtarza: *Poenitentiale Cummeani – Capitula Iudiciorum Penitentiae*, can. 9, por. Schmitz, H.J., *Die Bussbücher...*, dz. cyt., wol. 1, s. 660, i wol. 2, s. 226.

⁶⁴ Por. Gaudemet, J., *El matrimonio...*, dz. cyt., s. 64.

czy też nie⁶⁵. Kanon 11 synodu w Arles (314) stanowi karę ekskomunikacji czasowej dla kobiet ochrzczonych, które biorą ślub z nieochrzczonymi⁶⁶. W kanonie 14 soboru chalcedońskiego (451) znajdujemy kolejny zakaz zawierania małżeństw z nieochrzczonymi⁶⁷. Synod w Orleáns II (533) mówi w swoim kanonie 19, że małżeństwa między ochrzczonymi i nieochrzczonymi są nielegalne⁶⁸. Kanon 6 synodu w Clermont II (535) potępia związki małżeńskie między chrześcijanami i żydami oraz pozbawia komunii z Kościołem stroną ochrzczoną, która by taki związek zawarła, traktując ją jako wroga Kościoła⁶⁹. Synod w Orleáns III (538), również zabrania chrześcijanom zawierania związków małżeńskich z żydami, a jeżeli udowodniłoby się istnienie takiego związku, wobec uporczywego chrześcijanina w jego kontynuowaniu, powinno się na niego nałożyć karę ekskomunikacji na czas jednego roku⁷⁰. Według III synodu z Toledo (589), jeżeli żyd miałby nieprawnie za żonę (lub konkubinę) jakąś chrześcijankę i jeżeli z takiego związku

⁶⁵ Can. 15: «Propter copiam puellarum, Gentilibus minime in matrimonium dandae sunt virgines Christianae, ne aetas in flore tumens in adulterio animae resolvatur». Can. 16: «Haeretici si se transferre noluerint ad ecclesiam catholicam, nec ipsi catholicas dandas esse puellas; sed neque Iudaeis, neque haereticis, dare placuit; eo quod nulla possit esse societas fidei cum infidei. Si contra interdictum fecerint parentes, abstineri per quinquennium placet» (*Sacrorum Conciliorum nova et aplissima collectio*, Mansi, J.D. (ed), Graz 1960-1961 vol. 2, kol. 8). Cytując tę kolekcję, w dalszym ciągu będziemy używać skrótów Mansi.

⁶⁶ Can. 11: «De puellis fidelibus quae gentilibus iuguntur, placuit ut aliquanto tempore a communione separentur» (Mansi, wol. 2, kol. 472).

⁶⁷ Can. 14: «(...) Et si quidem filios suos apud haereticos baptizarunt, postmodum vero posse eos in catholica communione percipere. Si autem non sunt baptizati, iam non debere eos apud haereticos, nec ad coniugium cum haereticis coniungi, neque cum Iudaeo, neque cum pagano, nisi forte se transfere ad fidem orthodoxam promiserint personae quae coniugendae sunt cum orthodoxis» (Mansi, wol. 7, kol. 397).

⁶⁸ Can. 19: «Placuit ut nullus Christianus Iudam, neque Iudaeus Christianam in matrimonio ducat uxorem, quia inter huiusmodi personas illicitas nuptias esse censemus. Qui si commoniti a consortio hoc se separare distulerint, a communione gratia sunt sine dubio submovendi» (Mansi, wol. 8, kol. 838).

⁶⁹ Can. 6: «Si quis Iudaicae pravitati iugali societate coniungitur, et seu Christiana Iudaeo, seu Iudaeus Christianae mulieri carnali consortio misceatur, quicumque hortum tantum nefas admisisset, dignoscitur, a Christianorum coetu atque convivio, et communione ecclesiae, cuius fociatur hostibus, segregetur» (Mansi, wol. 8, kol. 861).

⁷⁰ Can. 13: «Christianis quoque omnibus interdiciamus, ne Iudaeorum coniugiis misceantur: quod si fecerint, usque ad sequestrationem, quisquis ille est, communione pellatur. Item Christianis convivia interdiciamus Iudaeorum; in quibus si forte fuisse probantur, annuali excommunicationi pro huiusmodi contumacia subiacent» (Mansi, wol. 9, kol. 15).

narodziłoby się dzieci, te powinny zostać ochrzczone⁷¹. W kanonie 63 IV z synodów tolekańskich (633) obostrza się warunki wskazane przez św. Pawła w stosunku do żydów. Jeżeli jakaś kobieta, żydówka ochrzciłaby się, jej mężowi żydowi narzuca się alternatywę: albo nawraca się na chrześcijaństwo albo separuje się od swojej żony⁷². Jest to norma nałożona przez Kościół w stosunku do pewnej kategorii nieochrzczonych, w odróżnieniu od normy ogólnej danej przez św. Pawła dla wszystkich nieochrzczonych, bez wyróżniania żadnej z religii⁷³. Synod w Trullo (692) powtarza słowa św. Pawła z 1 Kor 7, 14 i zachęca stroną ochrzczoneą do kontynuowania życia małżeńskiego ze stroną nieochrzczoneą⁷⁴. Pierwszy synod w Rzymie (743), jest następnym, który w kanonie 10, potępia małżeństwa chrześcijan z żydami⁷⁵. Kanon 39 synodu w Tribur (895), stwierdza, że nie można oddalać żony, tej sprzed chrztu, po przyjęciu tego sakramentu, ponieważ w chrzcie zostaje przebaczona wina, a nie rozwiązane małżeństwo. W chrzcie przechodzi się z jednego życia do drugiego, a nie od prawowitej żony

⁷¹ Can 14: «Suggestente concilio, id gloriosissimus dominus noster canonibus inserendum praecipit, ut Iudaeis non liceat Christianas habere uxores vel concubinas, neque mancipia Christiana comparare in usus proprios: sed et si qui filii ex tali coniugio nati sunt, assumendos esse ad baptismum» (Mansi, wol. 9, kol. 996).

⁷² Can. 63: «Iudaei qui Christianas mulieres in coniugio habent, ad moneantur ab episcopo civitatis ipsius, ut si cum eis permanere cupiunt, Christiani efficiantur. Quod si admoniti noluerint, separentur: quia non potest infidelis in eius permanere coniugio, quae iam in Christianam translata est fides. Fili autem qui ex talibus nati existunt, fidem atque conditionem matris sequantur. Similiter et hi qui procreati sunt de infidelibus mulieribus et fidelibus viris, Christianam sequantur religionem, non Iudaeicam superstitionem» (Mansi, wol. 10, kol. 634). Ten tekst jest cytowany i komentowany przez Gracjana: «Verum hoc ideo statutum est, ne, dum fidelis salutem querit infidelis, potius ipse cum eo infidelitatis perditionem inueniat» (C. 28, q. 1, c. 10).

⁷³ Por. Navarrete, U., *Privilegio...*, dz. cyt., s. 246-247.

⁷⁴ Can. 72: «Si autem aliqui qui adhuc sunt infideles, et in orthodoxorum gregem nondum relati sunt, sunt inter se legitimo matrimonio coniuncti: deinde hic quidem eo quod est honestum electo, ad lucem veritatis accurrerit, ille vero erroris vinculo detentus fuerit, nolens divinos redios fixis oculis intueri, fideli vero homini placeat cum infideli cohabitare, vel e contra, ne a se invicem separentur. Ex divini enim Pauli sententia, *sanctificatus est vir infidelis in muliere, (...) sanctificata est mulier infidelis in viro*» (Mansi, wol. 11, kol. 975).

⁷⁵ Can. 10: «Si quis Christianus filiam suam Iudaeo in coniugio copulare praesumpserit, nisi perfecte crediderit Christo, et baptizatus fuerit; vel servum aut ancillam eidem Iudaeo Christianus venundare praesumpserit, et si vidua Christiana Iudaeum duxerit virum, vel consentientibus ei, anathema, sit» (Mansi, wol. 12, kol. 384). Ta linia antysemityzmu pogłębia się do tego stopnia, że jeden z synodów, (Coyacense, 1050), powie: «Nullus etiam Christianus cum Iudaeis in una domo maneat, nec cum eis cibum fumat» (Mansi, wol. 19, kol. 788).

do innej⁷⁶. Inny synod, w Arras, z roku 1025, mówiąc o małżeństwie, przypomina między innymi słowa św. Pawła z 1 Kor 7, 10 nn., ale nie czyni żadnego komentarza w materii, która nas interesuje⁷⁷.

4. Teksty papieskie

Między tekstami papieży z tamtej epoki, które mówią o małżeństwie nieochrzczonych odnajdujemy tylko dwa. Oba są z wieku V. Nie licząc niepewnych dekretów papieża Eutykiana (275-283)⁷⁸, św. Innocenty I (401/2?-417) jest pierwszym, który mówi o małżeństwie naturalnym w swoim liście *Etsi tibi*, skierowanym do Wiktrycjusza, biskupa Rouen. Wobec wątpliwości lub praktyk nie wpisywania w «rejestr», po chrzcie, żony, którą miało się przed chrztem, papież, uważając to za absurd, argumentuje i odpowiada, że tak samo nie powinno się uznawać za dzieci, te, które miało się przed chrztem⁷⁹.

Ten sam papież w liście *Magna me gratulatio habuit*, skierowanym do Rufa, Eusebia i innych biskupów Macedonii, mówi, że w chrzcie przebaczone są zbrodnie, ale nie zanika małżeństwo stworzone przez Boga. Związek zawarty przed chrztem jest ważny, ponieważ, słowa: „co Bóg złączył, człowiek niech nie rozdziała” Pan wypowiedział do żydów, którzy nie byli ochrzczeni. Papież pyta również, czy żona katechumena, z którą miał on dzieci, po przyjęciu przez niego chrztu nie jest już tą samą żoną? I kontynuuje wyjaśniając, że tak jak katechumen nie traci z chrztem

⁷⁶ Can. 39: «Synodus Romana ait, quod non dimittenda sit uxor post baptismum, quae habita est et ante baptismum. In baptismo solvuntur crimina, non tamen legitima coniugia. Cum enim in baptismo transmigrat de vita in vitam, et non mutat uxorem legitimam: quomodo mutat eam, qui non mutat vitam, sed transit de gente ad gentem?» (Mansi, wol. 17A-18A, kol. 151-152 numeracji powtórzonej w części zatytułowanej: *Concilium incerti loci*). Ten cytat znajduje się u Gracjana, który mówi, że pochodzi on «ex Concilio Meldensi», który mógłby być synodem w Meaux (845). Jednak Friedberg, w Prolegomena, *Ex quibus fontibus Gratianus hausert canones* (24, 9), i w przypisie nr 4 (kol. 1089), przypisuje cytat synodowi z Tribur (895). Wydaje się, że ma rację, gdyż wśród kanonów z synodu Meaux go nie znajdujemy. (Mansi, wol. 14, kol. 815-841).

⁷⁷ Por. can. 10, (Mansi, wol. 19, kol. 450).

⁷⁸ Por. przypis 61.

⁷⁹ Innocentius I, *Etsi tibi*, cap. 6: «Satis enim absurdum est aliquem credere, uxorem ante baptismum acceptam, post baptismum non computari; cum benedictio, quae sacerdotem super nubentes imponitur, non materiam delinquendi dedisset, sed formam tenuisse legis a Deo antiquitus institutae doceatur. Quod si non putatur uxor esse computanda, quae ante baptismum ducta est, ergo nec filii, qui ante ante baptismum geniti sunt, pro filiis habebuntur» (PL 20, kol. 475).

całego dobra, które uczynił dotychczas, również nie można wymazać imienia pierwszej żony, z którą zawarł on małżeństwo z woli Boga⁸⁰.

W innym dekrete, Innocenty I, stwierdza, że ktoś, kto miał jedną żonę przed chrztem, a po chrzcie ma inną, jest bigamista⁸¹.

Inny papież, św. Gelazjusz I (492-496), w liście *De pelagianis quidem* przeciwko herezji pelagiańskiej, wyjaśnia jak mężczyzna albo kobieta nieochrzczona uświęcają się przez związek cielesny z chrześcijaninem. Mówi, że jeżeli ciało małżonka ochrzczonego jest świątynią Boga i zostało oczyszczone, to w jakiś sposób, ciało małżonka nieochrzczonego uświęci się za pomocą związku małżeńskiego. Boże błogosławieństwo dociera również do strony nieochrzczonej – chociaż ona o tam nie wie albo tego nie chce – poprzez ciało, z którym się połączyła⁸².

Następne teksty papieskie odnoszące się do węzła małżeńskiego nieochrzczonych pojawiają się już o wiele później, bo w wieku XII.

⁸⁰ Innocentius I, *Magna me gratulatio habuit*, cap. 2: «Dicite mihi, cum pace vestra loquor: crimina tantum dimittuntur in baptismo, an et illa quae secundum Legis praecepta ac Dei instituta complentur? Uxorem ducere crimen est, aut non est crimen. (...) Si vero non est crimen, quia quod Deus, nefas sit crimen appellari; et Salomon addidit: *Etenim a Deo praeparatur viro uxor: quomodo creditur inter crimina esse dimissum, quod Deo auctore legitur consummatum?*». I sigue en el cap. 5: «Ipse Dominus, cum interrogaretur a Iudaeis si liceret dimittere uxorem, atque exponeret fieri non debere addidit: *Quod ergo Deus junxit, homo non separet*. Ac ne de his locutus esse credatur quae post baptismum sortiuntur, meminerit hoc et a Iudaeis interrogatum, et Iudaeis esse responsum. Quaero, et sollicitus quaero, si una eademque sit uxor eius qui ante catechumanus, susceperit, postea sit fidelis, filiosque ex ea, cum esset catechumenus, susceperit, ac postea alios, cum fidelis: utrum sint fratres appellandi (...)?» I w cap. 6: «Numquid si quis catechumenus virtutibus studuerit (...) quaero si haec, cum factus fuerit fidelis, amittit, quia per baptismum totum quod vetus homo gesserit, putatur auferris?» (PL 20, kol. 529-530).

⁸¹ Innocentius I, *Decreta: Ad Victorium episcopum*, 4, 2: «Qui ante baptismum uxorem habuit, et post baptismum aliam duxerit, bigamus est» (PL 20, kol. 627). Jest cytowany przez Burchardus, *Decretum*, l. 4, cap. 98 (PL 140, kol. 745).

⁸² Gelasius, *De pelagianis quidem*: «(...) ut quoniam cuiuslibet coniugis fidelis corpus templum est Dei, et regeneratione purgatum, divinique sanctificatum per purificationem mysterii, secundum quemdam modum, per coniugalis unitatem carnis etiam coniugis infidelis sanctificatio corpus attingat, longeque distet ista societas ab illo consortio quod in utriusque coniugibus idolis mancipatum est, et immundi spiritus habitatione pollutum, dum illo genere nuptiarum per legem foedusque coniugii ad alterum tametsi nescientem forsitan nec volentem divina benedictio per alterius unitae sibi carnis accedit» (PL 59, kol. 128).

Zakończenie

Te źródła z pierwszego tysiąclecia chrześcijaństwa, które zgromadziliśmy odnośnie do naszego tematu, pozwalają nam na wyciągnięcie kilku wniosków.

W 1 Kor 7,15, Apostoł Paweł, wychodząc na przeciw problemowi, który pojawił się w pierwszych wspólnotach chrześcijańskich, «przyzwolił» na separację małżonka nieochrzczonego, kiedy ten nie chciał kontynuować pożycia małżeńskiego, z powodu przyjęcia wiary chrześcijańskiej przez współmałżonka. W takim wypadku, ochrzczony pozostawał „nieskrępowany”.

To ostatnie wyrażenie było komentowane przez Ojców Kościoła i innych autorów chrześcijańskich pierwszego tysiąclecia, generalnie w takim sensie jak to rozumiał św. Paweł, to znaczy, bez przyzwolenia na drugie małżeństwo stronie ochrzczonej, gdyby doszło do separacji z powodu przyjęcia wiary przez jednego z małżonków. Nikt z najbardziej znanych autorów, włącznie z papieżami, nie odważył się jednoznacznie stwierdzić, że „pozostanie nieskrępowanym” oznacza możliwość ponownego zawarcia małżeństwa. Co najwyżej, przyjmowano do wiadomości fakt, że strona nieochrzczonej, odchodziła i takim wypadku uważano, że chrześcijanin nie jest winny rozpadowi związku. Jednak jeden z autorów, Ambrozjaster, o którym prawie nic dzisiaj nie wiemy, a którego teksty aż do wieku XVI przypisywano św. Ambrożemu (stąd ich autorytet), jako pierwszy zinterpretował odejście strony nieochrzczonej w sensie zerwania węzła małżeńskiego z możliwością zawarcia ponownego związku. Oprócz tego, nowatorskiego i doniosłego w skutkach stwierdzenia, w komentarzu tego autora znalazły się inne, ważne dla prawodawstwa kwestie:

- a) *contumelia Creatoris* jest tą, która rozwiązuje węzeł małżeński;
- b) rozwiązane małżeństwo, będąc *sine Dei devotione*, nie jest *ratum*;
- c) sprawa Boża jest ważniejsza niż małżeństwo.

Oficjalne teksty Kościoła, to znaczy, synodalne, soborowe i papieskie, są powściągliwe w materii rozwiązania małżeństwa nieochrzczonych. Ważne jest w nich podkreślenie boskiego pochodzenia instytucji małżeństwa jako takiego, a przez to, jego legalności i nierozzerwalności, włączając w to węzeł małżeński nieochrzczonych.

Ejercicio de la potestad de la Iglesia sobre el vínculo matrimonial de los no bautizados. Los gérmenes de la normativa actual en la doctrina del primer milenio

Lo más destacado del tema en la época en cuestión, es lo siguiente:

Primero: en 1 Cor 7,15, el Apóstol saliendo al paso de un problema que surgía en las comunidades cristianas, «autorizó» la separación del cónyuge no bautizado cuando éste no quería seguir la convivencia matrimonial, por la recepción de la fe por su consorte. En tal caso el bautizado „quedaba libre”.

Segundo: esta última expresión fue comentada por los Padres de la Iglesia y otros autores cristianos del primer milenio. La interpretación más famosa es la de Ambrosiáster. Él fue el primero que entendió el abandono por parte del no bautizado, en sentido de ruptura del vínculo con posibilidad de un segundo matrimonio. En su comentario destacan tres cuestiones:

- a) lo que disuelve el vínculo es la *contumelia Creatoris*;
- b) el matrimonio disuelto, al ser *sine Dei devotione*, no es rato;
- c) la causa de Dios es mayor que el matrimonio.

Tercero: los textos oficiales de la Iglesia, es decir, de los concilios y de los Papas, son más escuetos en la materia de la disolución. En ellos preocupa más que nada, subrayar la proveniencia divina de la institución del matrimonio como tal, y por ello su legitimidad e indisolubilidad, incluido el vínculo conyugal de los no bautizados.